

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 14

ERZURUM - 1999

GENETİK KOPYALAMA EKSENİNDE BİLİMSEL GELİŞMELERE AHLAKİ BİR YAKLAŞIM*

Yrd. Doç Dr. İbrahim Hakkı AYDIN**

Teknik ve uygarlık insanlığın bilme merakının bir ürünüdür. Günümüzde insanlık için teknoloji ve ahlak en popüler bilim dalları arasında yerlerini almışlardır. Bu bağlamda, "bilim niçin yapılır, niçin vardır?" soruları genel olarak; bilimler bize hayatı kolaylaştırır, sırların çözülmesinde bize yardımcı olur, şekilde cevaplanabilir ve olumluluğu belirlenebilir.

İnsanlığın var olduğu günden beri zamanın her diliminde, bugün teknoloji diye tanımlanan, insanlığın bazı ihtiyaçlarını gidermekte kolaylıklar sağlayan sanayi dalları da bilimin ilerlemesine paralel olarak gelişmektedir. Özellikle son bir kaç yüzyılda yapılan bilimsel gelişmeler öylesine hızlı gelişmiş ve öylesine tahmin edilemeyecek seviyelere ulaştı ki, insan; Isabella Stengers'in ifadesiyle "*bilime hakim olup, gelişimini kontrol altına alabilecek miyiz, yoksa onun hükmü altına mı gireceğiz?*"¹ sorusunu sormaktan kendini alamıyor. Yapılan bilimsel çalışmalar, sadece çevreyi fiziki alanda etkilemeyle kalmıyor, aynı zamanda manevi hayatımızı, ahlakımızı, kültürümüzü de derinden etkilemektedir. Hemen şunu da belirtelim ki, burada tartışmaya çalıştığımız, asıl şey, bilimin kendisi değil, bilime ruh katacak, bilime yön verecek manevî değerlerin göz ardı edilip edilmemesi ve bunların sonuçlarıdır.

*Bu çalışma 9-11 Haziran 1999 tarihleri arasında Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından düzenlenen I. Ulusal Tıbbi Etik Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanı.

¹ I. Prigogine and Isabella Stengers , *Kaostan Düzene*, Türkçesi: Senai Demirci, İstanbul 1996, s. 63.

Bu noktada, bilimin ve teknolojinin gelişimiyle insanoğlunun, elde ettiği kolaylıklar yanında bir takım olumsuzluklarla da karşılaştığı bir gerçektir. Çevre kirliliği, ozon tabakasının delinmesi gibi zararların varlığından şüphelenmiyoruz. Çünkü teknolojinin fiziksel çevre üzerinde yaptığı etkiyi görüp ve anında yaşadığımız için, onun olumsuzluklarını fark etmek çok kolaydır. Ancak sosyal değerler alanında ki olumsuzlukları fark etmek o kadar kolay değildir. Yaşamakta olduğumuz çağın ve 21. yy.ın en büyük problemi, teknolojiyi mümkün olan en iyi şekilde kullanmak, ancak bunun yanında teknolojinin yıkıcı yanlarından sakınabilmektir. Biz, bilim ve teknolojinin teknik olumsuzluklarını değil, değerler alanına yansıyan ve hemen fark edilemeyen olumsuzlukları üzerinde durmaya çalışacağız. Günümüzde mevcut bilimsel ve ekonomik istekler, uzun bir dönemden beri değerler alanını hep ikinci planda bırakıp gölgelemektedir. Nitekim materyalist bir anlayışa meyleden insanlığın çoğunluğu her şeyin değerini, ekonomik isteklere göre ölçer hale gelmiştir. Bu anlayışla gelişen bilim ve teknoloji beraberinde ciddi bir eşitsizlik getirmiş, buna bağlı olarak da temelinde adalet ve fırsat eşitliği bulunmayan teknolojinin insanlığı mutlu etmek noktasında çıkmazları olması kaçınılmazdır. Son yıllarda değerler alanından yoksun olarak gelişen bilimin, dünyamızı yozlaştırdığı daha sık telaffuz edilir oldu.² Nitekim çoğunlukla bilim; genelde rahatlık ve zevk, olgularını tatmin için kullanılır hale geldi. Bu anlayışla gelişen bilim felsefesi de, çağımızın insanını sadece midesi ve zevki için çalışan, uğraş veren varlıklar haline getirdi. Bir atasözünde ifade edilen **“Yaşamak için ye, yemek için yaşama.”** sanki sözü ters dönmüş, **“Yaşamak için değil, yemek için yaşa.”** şeklini almış. İşte bu noktada, bilim ve teknolojinin insanlığa getirdiği bütün yeniliklere, ilerlemelere rağmen yapmış ve yapabileceği olumsuzluklardan dolayı bilim ve teknolojiyi üreten insan felsefesini sorgulamak durumundayız.³

² A.g.c, s. 63

³ O. Bakar, *Modern Teknolojinin Kullanımı*, Uluslararası İşlam Düşüncesi Konferansı I, 15- 16 Mart 1996, İstanbul 1996, s. 141.

En önemlisi, sanayileşmiş ülkelerde yaşayan kimi insanlar nezdinde modern teknolojinin kullanımının ne anlama geldiğidir. Teknolojinin çağdaş felsefesinin temelinde yatan düşünce; “*Teknoloji, insanlığın bütün problemlerinin yegane çözümüdür.*” anlayışı ile gelişen bilim ve teknolojinin oluşumunda ilâhi inanışlara, manevi, kültürel ve ahlâki değerlere yeterince yer vermeyerek, her şeyi soyut bilim ve teknolojiden bekleyen bir anlayış üzerine kurulan toplumlar, teknolojinin ilerlemesiyle halledemeyecekleri hiç bir problemin olamayacağına inanır bir duruma gelmişlerdir. Ancak teknolojiye bu tarzdaki inanış yeni değildir. Biraz tarihe ve bilim felsefesine bakacak olursak, bu anlayış eski önselci ve tümünden gelimli mantığın yerine, deneysel ve tümevarımlı bir mantık anlayışını koyan ve ideal devletin temelini bilgi düşüncesine oturtan Francis Bacon’a (1561-1626) kadar uzanır. Francis Bacon, Yeni Atlantis türünden bilime, teknolojiye dayanan bir devlet tanımlar, böylelikle de bir yeryüzü cennetinin kurulabileceğini ileri sürmüştür. Onun ada devleti bilim sayesinde yüksek bir sağlık ve ahlâk kültürü, sağlam bir doğruluk içinde olabilmektedir. Ayrıca böyle bir ideal ortamda bilim ve teknoloji sayesinde yaşlanmanın olmadığı, ölümün ulaşmadığı ya da çok nadir ulaşabileceği, hiç bir stresin olmayacağı hep mutluluk içinde hayat sürülebilecek toplum modelinin yaratılabileceğine inanıyordu. Yine Bacon’un temel görüşlerinden biri de, “*bilmek egemen olmaktır.*” düşüncesidir.⁴ İşte günümüz insanının pek çoğu, yüzyıllar önce Bacon tarafından ortaya koyulan bu görüşün etkisi altındaymış gibi görünüyor. Ancak günümüz insanının, teknolojinin böyle bir toplum oluşturamayacağını anlaması için dahi olmasına gerek yok. Bu anlayışla hareket eden insanoğlu dünyayı, onun tüm çeşitliliğini birtakım genel kanunların monoton işleyişine indiriyor. Böylece her şeyi evrensel teorik plana göre idare ediyormuş gibi görünen her bilim, bir hükmetme aracı haline dönüşüyor. Bunun sonucunda da

⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1980, IV. Basım, s. 215; Ayrıca bkz. Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, İstanbul 1992, s. 321- 22.

başlangıçta dünyaya yabancı olan insan, bir anda kontrolsüz bilim ile kendisini dünyanın efendisi olarak görmeye başlıyor.⁵

Bazı dönemlerde teknolojinin her türünü reddeden kimi insanların olduğu gibi, her şeyi teknolojiye endeksleyen ve her şeyi teknolojiden bekleyen insanlar da olmuştur ve olacaktır da. Teknolojinin her türüsünü reddeden insanların hatalı olduğu gibi, her şeyi teknolojiden bekleyen insanlar da hatalıdır. Bu anlamda teknoloji ve bilgi çağında hatalı olan şey teknoloji değildir; çünkü teknoloji ve bilim, suçlu ya da suçsuz olamaz. Suçlu ya da suçsuz olanlar, teknolojiyi ve bilimi kullanan, yönlendiren insanlar olsa gerek. Hangi dine, hangi ideolojiye mensup olursa olsun, oranlar farklılık gösterse de, teknolojinin yaşandığı şekliyle sonuçta mutlak bir suç ve zarar ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak ya da asgariye indirmek, ancak ortak-globalleşmiş değerlerle kontrol altına alınabilir ve denetlenebilir. Bu da, teknolojiyi yıkım ve eşitsizlik getirmek için değil, içinde adalet olan adil bir insanlık yaratmak, ilerlemeyi sağlamak için kullanılması şartıyla mümkün olabilir.⁶

Bilim ve teknolojinin olumsuz yönlerinin olduğunu dile getirmek, bilim ve teknolojiden uzak durmak anlamına gelmez. Nitekim, bilimsel politik projesi olmayan ülkeler yıkılmaya yada bağımlı kalmaya mahkumdurlar. Bilim üretmeden, sadece bilim ve teknoloji ithalatı ile hiç bir yere varılamaz. Bu tür ithalata bağlı kalmak, sömürge kalmanın en önemli sebebidir. Bugün her toplum hayatını idame ettirebilmek için belli oranlarda teknolojiye muhtaçtır. İhtiyaç duyduğu teknolojiyi üretemez ise onu başka ülkelerden ithal etmek zorunda kalacaktır. Bu durumda da teknolojiyi ihraç eden uluslar, ithal eden ulusları devamlı kendilerine bağımlı tutacaklardır. Buda ölçsüz, dengesiz teknolojinin diğer bir olumsuz yanıdır. Bu bağlamda da bilim ve teknoloji küresel anlamda tartışılmalı ve ortak global değerler belirlenmelidir.

⁵ I. Prigogine ve Isabella Stengers, *Kaostan Düzene*, s. 64.

⁶ O. Bakar, A.g.m., s.144.

Sosyal değerlerden yeterince nasibini almayan bilimin, dünyamızı etik değerlerden uzaklaştırdığını ve sıradanlaştırdığını, sadece bilim eleştirmenleri değil, bilim savunucuları da zaman zaman dile getirmektedirler. Bilimin ilerlediği süreçte, etrafa pek çok sübjektif yaklaşımlar, yıkıntılar saçmaktadır. Evrende sosyal ve moralize yaşama şansı, ancak kıyıda, köşede bulunabilmektedir. Bu çok az olan yaşama şansları da bazı insanların, mutlaka kazanmak için başlattığı bir karakteristik ve başarılı kampanyanın sonuçlarından sakınmak için yapılan sürekli çabaların kalıntılarıdır. Böyle romantik natürel felsefe, kaçınılmaz olanla yüz yüze kalmış her çabada olduğu gibi, ümitsizlikten kahramanlığa kadar her türlü duygu durumuna yol açmıştır. En asil şekliyle de, Diderot'un natüralist ve moralize bilimine, Goethe'nin kişileştirilmiş tabiatına, Wordworth'un şüreselliğine ve nihayet Alfred North Whitehead'in niteliksel ve estetik tabiat yaklaşımımıza bilimde yer bulabilmiş, başka herhangi birinin felsefesine ilham kaynağı olduğu gül goncalarının botanliğini ve gün batımlarının meteorolojisini çalışanların bilimi oldu.⁷ Bu ifadelerden de anlaşılabilceği üzere, kontrolsüz bilim ve teknoloji insan varlığının, dünyamızın estetik ve değer alanını yozlaştırmakta, monotonlaştırmakta, hazzı ve lezzeti tek düze hale getirmektedir.

Modern bilim realiteyi parçalara ayırıp birbirinden tecrit ederek çalışmaktadır. Bunun sonucunda da bütünselliği, bütünlük duygusunu kaybetmiştir. İlimler birbirlerinden bağımsız oldukları oranda bir nevi egoist olurlar, sosyal hayatın içinde de yalnız kalırlar ve buna bağlı olarak da istenen düzeyde faydalı olamazlar. İlimde derinlemesine, detaylandırılmış bir şekilde gidilmesi gerektiği kadar gidilmeli, ancak bununla birlikte çapı da genişletilmeli. Bu anlamda her ilim alanının diğer ilim alanlarıyla özellikle sosyal ilimlerle ilişkisi düşünülmelidir. Bu bağlamda bütün bilimler, ahlak, felsefe sosyoloji, psikoloji ile ilişkilendirilmeli, her bilim dalı

⁷ C. C. Gillispie, *The Edge of Objectivity*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970, s.199-200.

değer alanı ile bağlantılı olmalıdır. Nitekim, dünyamızda medeniyetler, değerler, kültürler çatışıyor; çatışan bu değerlerin ve medeniyetlerin öncü gücü teknolojidir. Teorik ve ahlâkî tabanı olmayan, iç dünyası, kültürel zihniyet zemini olmayan medeniyetlerin teknoloji ürünleri, Hiroşima'da Nagazaki'de atılan bomba, Saraybosna ve Grozni de yaşananlardır.⁸ Oysa manevi-sosyal ahlâkî değerlerle dolu olan İslâmî kültürün ve medeniyetin anlayışı; “*bir kişi öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir, bir hayat kurtaran bütün insanlığı kurtarmış gibidir.*”⁹ şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bugün, “*Bilimin Kötüye kullanımı*” şeklinde bir anlayış oluşmaya başladı. Öyleyse yapılacak bilim ve teknoloji ahlâkî değerlerden insan ruhundan uzak kalmamalı, ruhsuz bilim olmamalıdır. Asıl engellenmesi gereken bilim ve teknoloji değil, bu tür kötüye kullanımları bir şekilde önlemektir. Aksi halde bu tür teknolojilerin faydasının yanında olumsuzlukları da ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu günün geçerli olan ilim anlayışı, düşünüş şekli indirgemeli bir şekilde işliyor. Realitenin belli, sınırlı bölümlerinde odaklanıyor ve geri kalan kısım göz ardı ediliyor. Belki de bilimin tartışılması gereken en önemli noktası budur. Diğer taraftan insan kâinatı tanımak ve anlamak için ilk günden beri uğraş vermektedir. Ancak bu günün modern bilim dünyası tabiatı anlamaktan çok belki de tabiatı faydalanma yoluna gitmiştir. Faydacı bir anlayışla olaya yaklaşmak ilk bakış da küçümsenecek bir şey olmayabilir, hatta istenen bir hedef de olabilir; nitekim “*...her şey insanlar için yaratılmıştır.*”¹⁰ Ancak bunun da temel şartları belirlenmelidir. Bilimsel teknolojinin ne kadarı insan çoğunluğunun hizmetindedir? Tabiatla faydacı anlayış arasında bir denge kurulabiliyor mu?

Her tür teknoloji özellikle üç önemli noktadan tartışılabilir. Bunlar, teknolojinin tabiatı ve üretimi; teknolojinin kullanımı; teknolojinin hem insan hem de doğal

⁸ Nazif Gürdoğan, *Modern Teknolojinin Kullanımı, Tartışma*, Uluslararası İslâm Düşüncesi Konferansı I 16-16 Mart 1996, İstanbul 1996, s. 157.

⁹ K.K. 61 Maide / 32.

¹⁰ K.K. 15 Casiya / 13.

çevre üzerindeki etkileridir. Bu üç yön birbirinden bağımsız olarak düşünülebileceği gibi birbirleriyle de ilişkilendirilebilir. Örneğin, teknolojinin kullanımı ile sosyal ve doğal çevre üzerindeki etkileri ile olan ilişkileri herkesçe anlaşılacak kadar açıktır. Bu üç noktaya ilave olarak tartışılacak dördüncü bir nokta da bilimin yönlendiricileridir. Çünkü, bilim, bilim adamlarının isteklerinin, değerlerinin, normlarının, standartlarının, ön kabullerinin etkisi altında olduğu bir gerçektir. Diğer taraftan, özellikle deneysel bilgi dalları öylesine çoğalıp çeşitlendi ki, uzmanlar ağaçla uğraşmaktan, ormanı görmez oldular örneğinde olduğu gibi, bilgi ağacını besleyen kaynaklar unutuldu.¹¹ Nitekim bilim, her şeyden soyutlanmış, sadece kendi alanına dalmış bilim adamlarına bırakıldığında pek çok baskılara maruz kalabileceği gibi istenmeyen sonuçlar da verebilecektir. Durum böyle olunca da bütün insanlık bilimin etkisi altına girmiş olur. Etki ile yönlendirilen bilim de insanı etkisi altına almakta ve kendini yönlendirenlerin etkisi doğrultusunda tüm insanlığı yönlendirmektedir. Bu anlamda da bilim, büyük ölçüde insan çoğunluğunu bir nevi köle olarak kullanmaktadır. Nitekim her şeyden soyutlanmış bilim adamının, doğru bilgi ve değerler dünyası ile yaşamayan, eski bir ifadeyle "ilmi ile amel etmeyen" ilim adamının bilimi de soyutlanmış bilim, insanlığı köle olarak kullanan efendi bilim haline gelmektedir. Oysa insanlık teknolojinin kölesi değil, efendisi olmalıdır. **Acaba günümüz insanı teknolojinin efendisi midir, yoksa kölesi midir?** Bu cevaplandırılması gereken önemli bir sorudur.

Bugün, insanın kullanabildiği aklımdan, daha fazlasını kullanabilen makineler karşısında insanlık onuru kırılmış pek çok insan olduğu bir gerçektir. Örneğin, dünya satranç şampiyonu ile satranç oynayan IBM bilgisayarı arasındaki yarışmayı izlerken, insanlık olarak, oyunu Kasparov'un kazandığını duyunca sevinmiş olmalıyız. Çünkü bu bir nevi bir makinenin karşısında insanlık onurunun galip gelmesi olarak kabul edilebilir. İnsan onurunu korumak bütün dinlerin ve

¹¹ Ersin Gürdoğan, *Kültür ve Sanayileşme*, İstanbul 1991, II. Basım, s. 23.

kanunların-hukukların en asli görevidir. İnsanın kendisinin yaptığı makinenin karşısında da onuru, vakarı korunmalıdır. Allah'ın bütün insanlığa verdiği "*Bütün varlıkların en şerefli...*"¹² sıfatından asla vazgeçmemeli ve tüm insanlığa şamil kılınmadıkça bir anlam teşkil etmediği de unutulmamalıdır.

Teknolojinin felsefesi açısından baktığımızda teknolojinin üretimi ve kullanımı arasında bir ayırım yapmak gerekir. Üretim yönü daha çok epistemolojik ölçülere göre yönlendiriliyor. Bu noktada bir miktar ahlâki ölçüler de devreye giriyorsa da daha çok epistemolojik ölçütler durumu belirliyor.¹³ Oysa insanın var olduğu her alanda ahlâki-estetik değerlerin ağırlığını hissetmeliyiz. Epistemoloji ile ahlâkın çatışabileceği durumlarda tercih edilen ne olmalıdır? Ya da bilimsel ve teknolojik açıdan mümkün olup, ahlâki açıdan mümkün olmayan bir şey olabilir mi? Olursa durum ne olur? İdeal olan, böyle bir tercihle karşı karşıya kalmamaktır.

Başka bir ifadeyle, teknolojinin belli bir formunu yapabileceğimizi biliriz. Ancak, ahlâki ve manevi değerlerimizden dolayı, bizi o teknolojiyi üretmekten alıkoyabilecek ya da yönlendirilebilecek bir değerler toplama, ahlâk prensipleri var mıdır? Yoksa olmalı mıdır? Eğer böyle bir teknoloji üretilirse, bütün insanlık açısından bakıldığında, onun kötülüğü iyiliğinden fazla olacak ise fayda prensibi ihlal edilmiş olacağından ahlâken o teknolojiyi terk edebilecek miyiz? Burada doğru olan; "*Mümkün olan her şey yapılmalıdır.*" anlayışının yerine, "*İnsanlığa faydalı, ahlâken iyi olan her şey yapılmalıdır.*" anlayışı hakim kılınmalıdır. Bu noktada ahlâki teorilerle bilimsel teoriler karşılaştırılmalıdır. Bu karşılaştırmada bir uyumsuzluk varsa, bunun iki sonucu olabilir. Biri, bilimsel teoride bir yanlışlık vardır ve terk edilmeli ya da değiştirilmelidir. Diğeri ise, bilimsel teorilerle uyumsuz olan ahlâki değerlerde bir yanlışlık yada değersizlik-zarar

¹² Kırş. K.K. 95 Tın / 4; 46 İsra / 70.

¹³ O. Bakar, a.g.m., s. 144.

vardır, ya ihmal edilmeli ya da değiştirilmelidir. Hangi yolun daha doğru olduğunu, insanlığın içinde olduğu durum belirler. J. Nuttall "Moral Questions An Introduction to Ethich" adlı eserinde belirttiği gibi, ahlâk teorileri için bilimsel teorileri model almak, ahlâki yargılarda bulunma girişiminin doğasını baştan sona yanlış anlamaktır. Bilimsel teorilerin sınıdığı gözlemler teoriden bağımsızdır. Bilimsel bir teori, neyin gözleneceğini öngörür ama bu öngörüler doğrulanır ya da yanlışlanır, fakat gözleyeceğimiz şeyin ne olması gerektiğini söylemez. Oysa bir ahlâk teorisinin varsayılan temel rollerinden biri, ne tür yargıda bulunmamız gerektiğini söylemektir¹⁴. Ahlâk bunu yaparken en önemli hedefi insanlığın menfaatidir. Kaynağı ise var olan bir varlığa insanlık kazandıran değerlerdir. Bu değerlerden yoksun olarak geliştirilecek olan bilim ve teknoloji değerler alanı ile hep çatışacaktır. Bu durumda elbette insanlığın faydasına olanı tercih etmek gerekir. Bunlardan da öte epistemoloji ile ahlâkın ters düşmemesi, ciddi bir çatışmanın çıkmamasıdır. Birini ötekine tercih etmek zorunda kalmamak en iyisidir. Bunun yolu da kanaatimizce bilim ile ahlâki değerler alanının barışık, birbirini destekleyen bir tavır içinde olmalarıdır. Bunun içinde yukarıda da değindiğimiz gibi, bilim ve teknoloji üreten beyinlerin başlangıçtan itibaren değerler alanı ile iç içe olması gerekmektedir. Nitekim insanın alt yapısı, birikimi hangi değerlerle yoğrulursa ona göre üretim yapacaktır.

Son yıllarda dünyanın gündeminde yerini alan gen teknolojisi, genetik kopyalama, bilimin ve teknolojinin ulaştığı seviye (günümüze göre) zirve noktalardan biri olmuştur. Hatta 20. Yüzyılın en büyük devrimi ve bilimsel gelişimi kabul edilebilir. Bu konuda Chicago Üniversitesi Sosyal Düşünce Bilim Dalı profesörü Leon Kass şöyle diyor: "*Bilim, bir kısım korkunç hudutlardaki ayrı türleri çiftleştirerek melez çiftleri elde edebiliyor. Hızla giden teknolojiyi bizim kontrol altına alıp alamayacağımız, ... ondan her zaman istifade edip*

¹⁴ Jon Nuttall, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul 1997, s. 226.

*edemeyeceğimiz hakkında karar vermek insanoğlu için bir fırsat olabilir.*¹⁵ diyerek bilimsel olumsuzlukların çarpıcılığından sonuçlar çıkarmakta gecikmeden, fırsatları yakalamamızın gerekliliğine işaret ediyor.

Genetik kopyalamanın kökleri, genetik bilimin kurucusu olarak kabul edilen Johann George Mendel (1822-1884)'in 1856 da bir manastırın bahçesinde başlattığı kalıtım çalışmalarına kadar uzanır. Mendel, atalarımızdan beri taşıdığımız bir takım özellikleri ve yavrunun anneye ya da babaya benzeyebilirliğini yapmış olduğu çalışmalar neticesinde ilmi olarak izah etmiştir. Çocuğun anne, babadan birine daha çok benzemesi, ayrı birimler olarak yavruya geçtiğini ortaya koymuştur.¹⁶ Bu noktadan günümüze gelindiğinde, bitki, hayvan hatta insan kopyalanabilirliğe ulaşılabilen bir bilimsel seviyeye ulaşıldı.

İnsanın genetik yapısına müdahale ya da genetik kopyalama çalışmaları alanında en belirgin ve ilk girişim 1934 yılında Almanya'da Hitler tarafından ari ırk elde etmek amacıyla bir bilim kurulu oluşturuldu. Bu bilim kurulu çalışmalarını karışık insan örneklerinden kurtarıp tek tip insan elde etmek amacıyla yaklaşık 50 bin kişi üzerinde deneysel incelemeler yapmışlardır.¹⁷ İkinci önemli girişim ise Stalin'in Rusya devlet başkanı ve Layzingo'nun Rusya bilimler akademisinin başkanı olduğu dönemde gerçekleşti. Ancak bu dönemde ki çalışmalar, Stalin'in ölümünden (1953) sonra durduruldu. Yapılan bu çalışmalar da belirgin bir sonuç alınmamasına karşılık aynı yıllarda (1952-53 de) Robert B. ve Thomas Genj tarafından kurbağalardan hayvan geni kopyalanmıştır. Daha sonra bu alandaki deneysel çalışmalar, 1960 yıllarında Jon Jourdan tarafından geliştirildiği

¹⁵ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep*, Time, March 10, 1997, vol. 149, no: 10; <http://www.time.com>

¹⁶ Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncüleri*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitaplar Dizisi:9, Ankara 1995, s. 153.

¹⁷ Aysun Velioglu, *Reader at Work II*, Ankara 1997, s.185.

bildirilmektedir.¹⁸ Özellikle 1953 de biyoloji alanında amino asitlerin oluşumu keşf edilmesi ve DNA'nın çift sarmal şeklinde ki molekül yapısı aydınlatıldı. 1960'ların sonunda, genetiğin can damarı olan rekombinant DNA teknolojisi geliştirildi. Bu noktadan sonra, genler yardımıyla bitkilerin melezleştirilmesiyle ziraat, veterinerlik ve tıp alanlarında uygulama sahaları buldu. Ancak zirai ürünler alanının dışında kalan, özellikle tıp alanında kullanılması çok sınırlı kalmıştır.¹⁹ Bu tür çalışmalar nihayet günümüze dek sürdü ve Şubat 1997 de Doli, kuzusunun doğumuyla dünya gündeminde önemli bir yer aldı.

Bugün genetik kopyalama alanında, gelinen nokta çerçevesinde genetik kopyalama nedir? Bu soruyu ana hatlarıyla anlatmak, konumuz itibarıyla gerekli olduğunu düşünüyoruz. İskoçya'da doğan "Doli" isimli kuzunun, dünyaya getiriliş işlemine, genetik tekniğinde kullanılan "klon" kelimesi Yunanca kökenli olup sözlükte; "henüz doğmamış" anlamındadır. Türkçe'de "kopyalama" Arapça'da "istinsah" olarak karşılanmaktadır. Genetik ilminde ise, herhangi bir cinsel birleşme olmadan hücrenin bölünmesi yoluyla bazı canlı türlerinin çoğalması için tabiatta yaygın olarak bilinen olayı anlatmak için kullanılan bir terimdir. Ancak bilim dünyasında yeni olan bu terim ve ilim, bir yumurtanın bölünmesi, genetik benzer ikizlerin doğumu şeklinde insanların ve hayvanların çoğalmasından da bilinmektedir. Bu ilmi bakış açısından, meni hücresini yumurtaya aşılama sınırlarını aşan kopyalama operasyonundan ibarettir. Bu olayı kopyalama, klonlama ya da istinsah teriminden daha iyi "hücre çoğalması" ya da "gen çoğalması" terimi daha doğru ve iyi ifade edeceği kanaatindeyiz. Nitekim kopyalama ya da klonlama, bir şeyin her yönden oluşturulması anlamını taşır. Oysa bu gün yapılan işlemde elde edilen canlının sadece fizikî yön itibarıyla aynı

¹⁸ el-Mücdemia, *el- İstinsah Abesu bi'l-Halk em Sevretün İlimiyetun*, 1.4.1997, s. 19.

¹⁹ Aşşe Nur Köküöz, *20. Yüzyılda Gen-Etik Genetik, Bilim ve Teknik*, Sayı: 339, Şubat 1996, s.16; Nebil Şubeyh, *Meflum ve Hakikatu'l-İstinsah*, el-Mücdemia, 1.4.1997, s. 21.

olduğu bilinmektedir. Yoksa elde edilen canlı ruhi, zihinsel, yetenek ve diğer özellikler ile de aynı olduğunu ya da olmadığını söylemek mümkün değildir.

İnsan hücreleri iki türdür. Vücudu oluşturan (yapı) hücreleri ve sperm ile yumurtadan oluşan (üreme) hücreleri. 1970'li yıllarda uygulanmaya başlanan kopyalama eylemini, basit bir şekilde şöyle anlatabiliriz: Potansiyel olarak her varlığın hücreleri tek başına bir canlıyı oluşturabilecek genetik özelliğe sahiptir. Bu özellik her canlıya yaratılıştan verilmiştir. Bu bilgilerden hareketle; bir canlıdan, laboratuvar şartları altında döllenmeye hazır bir yumurta hücresi alınarak, içi her türlü kalıtım özelliklerini canlıya kazandıran DNA tamamen çıkartılır, yani herhangi bir kalıtsal bilgiye sahip olmayacak hale getirilir. Bu duruma getirilen yumurta hücresi bir nevi aldatılarak yine aynı canlının, günümüzde en elverişli olarak meme hücresi kabul edildiği için, memesinden alınan bir diğer hücresinin çekirdeği çıkarılıp daha önce içi boşaltılmış hücrenin içine elektriksel manipülasyonla yerleştiriliyor.²⁰ Bu şekilde yumurta, farklı bir erkek tarafından değil de dışının bizzat kendi hücresinde potansiyel olarak bulunan erkeklik özelliği ile aşılınmış oluyor. Aşılınmış olan bu yumurta özel şartlar altında bir hafta bekletilerek embriyo haline getiriliyor ve hücrelerin alındığı canlının rahmine yerleştiriliyor. Bunu sonucunda da bu eylemden meydana gelecek canlı, görünüm olarak aslın aynısı olmaktadır.²¹ 70'li yıllarda bu yöntemle yapılan kopyalamada başarı oranı binde bir civarında olmuştur.²² Bu yolla elde edilen **Doli** ise 277 tane denek kullanılarak gerçekleştirilebilmiş.²³ Başka bir ifadeyle, **Doli**,

²⁰ Cloning Technique, *Scientific American*, <http://www.sciam.com/explorations/1998/072798/clone/index.html>

²¹ Bedr Muhammed Bedr, *İstinsâhu'l-Beşer Merfûdun Şer'an ve Aklen ve Gayru Ahlâkıyın Velâ Muberrarin Lehu, el-Müctemia*, 1-7/4/1997, No:1244, s. 22.

²² Hasan Ali Deba, *el-İstinsâh Abesu bi Süneni'llah, el-Müctemia*, 1-7/4/1997, No:1244, s.28.

²³ Cloning Technique, *Scientific American*, <http://www.sciam.com/explorations/1998/072798/clone/index.html>

kopyalama çalışması 1/277 oranında başarılı olmuştur.²⁴ Kısaca genetik kopyalamanın nasıl gerçekleştirildiğini ifade ettikten sonra bu bilimsel çalışmada hedeflenen amacın ne olduğu sorusuna cevap aramak gerekir. Kökleri Mendel'e kadar uzanan genetik bilimi, yukarıda da değinildiği gibi bitkilerde bu işlem yapılarak insanlığın ihtiyaç duyduğu besinleri elde etmede daha kolaylıklar ve bol ürün, hayvanlarda, beslenmede daha elverişli hayvanlar elde etmek amaçlanmıştır. Bu gün gündemde olan boyutu ile, insanlarda bazı irsi hastalıklardan korunmak ve bunların tedavisinde genetik kopyalamanın kullanılması hedeflenmiştir. Kesin olmamakla birlikte, kan hastalıkları ve kanser gibi hastalıkların tedavisinde yardımcı bir yöntem olarak kabul edenler olmuştur.²⁵

Bu anlamda konuya baktığımızda ekonomik değeri olan hayvan ve bitkilerin üretimiyle insanlık belli bir fayda elde edebilir. Yine kopyalama yöntemi ile soyu tükenmekte olan hayvan ve bitkiler çoğaltılabilir. Kasım 1997 de toplanan I. tarım şurasının (1. komisyon) da belirtildiği gibi, ülkemizdeki gen kaynakları korunmalıdır. Bu bağlamda gerek ülkemizde ve gerekse dünyamızda, nesilleri tükenmekte olan bitki ve hayvanlar klonlama yolu ile çoğaltılabilir. Bu çoğaltma, türlerin devamını sağlayabileceği gibi, dünyamızdaki bio çeşitliliğinin devamını ve ekolojik dengenin yeniden kurulmasını ve ilaç sanayinde ki gelişmelere katkı sağlayabilir. İnsan sağlığı çerçevesinde ifade edilen ve resmî olan genetik kopyalamanın gayesi, hasta olan genlerin tedavi edilmesidir. Buna bağlı olarak, son yıllarda genetik kopyalama gündeme geldiğinde pek çok organ ya da ilik nakli bekleyen hastalar son derece umutlandılar. Hatta altı yaşındaki ilik hastası olan çocukları için, çocuklarının aynısının kopyalanması ile elde edilecek çocuğun iliği, hasta çocuklarına nakletmek isteyen bir anne

²⁴ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep?*, Time, March 10, 1997, Vol. 149 No:10; <http://www.time.com>

²⁵ Dr. A. Neşmi, *el-İstinsâhu'l-Beşerî-lehû Muhazîr ve Edrâr Testadîmu bi Nûsûs ve Kavâidî's-Şer'î*, el-Müctemia, 1-7/ 4 /1997, No:1244, s. 27.

babanın girişimi dahi olmuştur.²⁶ Ancak bunun gerçekleştirilebilirliği konusunda tıp dünyasında çok farklı tartışmalar olmaktadır.

Bu saydığımız genetik kopyalamanın faydalı hedeflerine ulaşip ulaşamayacağı kesin olmamakla birlikte, bir an biz bu hedeflerin gerçekleştirilebileceğini var sayabiliriz. Ancak bu faydaların beraberinde getirebilecekleri olumsuzlukları da göz önüne almalıyız. Örneğin; organ ya da ilik nakli için üretilen kopya varlık, ihtiyaç duyulan organ ya da ilik alındık dan sonra ne olacak? Eksik ya da hilkat garibesi kopya insan çöpe mi atılacak? Eğer genetik kopyalama ile elde edilen varlık bir insan ise, bir insanı kurtarmak için diğer bir insanı heba etmek ne kadar doğru, ne kadar ahlâki olur? Günümüzün en ciddi problemlerinden biri olan, bazı olanak sahibi insanların, daha az olanağa sahip olan insanları kullanma alanı biraz daha genişleyecektir. Böylece de az olanağa sahip olan büyük dünya çoğunluğu bilim ve teknolojiye yapmakta olduğu kölelik biraz daha artmış, insan onuru biraz daha ayaklar altına alınmış ve ahlâken yozlaşmaya doğru kayan insanlar topluluğu ile karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda da sağlıklı bir sonuca varmak için konunun tıbbi yönü göz önüne alındığı gibi, hukukî, ahlâki, sosyal yönü de değerlendirmeye alınmalıdır. Diğer bilim dallarıyla özellikle sosyal bilimlerle irtibatlandırılarak olumlu ya da olumsuzlukları belirlenmelidir. Nitelik sosyal bir varlık olan insanın var olduğu her alanda, sosyal bilimler gecikmiş olan yerini almalıdır.

Buraya kadar bilime karşı kısmi de olsa bir olumsuz tablo ortaya çıkmış ise de bizim hiçbir zaman bilimsel ilerlemelere ve teknolojik gelişmelere karşı çıkmak gibi bir amacımız yoktur. Diğer taraftan, biz genetik kopyalamanın tıbbi alandaki uzmanı olmadığımızdan genelde resmi olarak ifade edilen faydalarından bahsettik. Buna bağlı olarak ta eleştirel bir yaklaşım ile konuyu ele aldık. Ancak bizim

²⁶ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep?*, Time, March 10, 1997, Vol. 149 No.10.

bilemediğimiz, bize yansımayan başka faydaları olması muhtemeldir. Zaten bizim de tartışmaya çalıştığımız şey, konunun, ahlaki yönüdür. Yoksa genetik kopyalamanın tıbbi faydaları ya da sakıncaları değildir.

Bu konu ekseninde ana hatları ile sakıncalara da değinmek gerekir.

Dünyamız çeşitlilik üzerine kurulmuştur. Bu çeşitliliği sağlayan en temel faktör, insanların ve diğer canlıların farklı genleri taşımasıdır. Gen kopyalamasının bu tabii seleksiyonu etkileyeceği kaçınılmaz bir sonudur. Bu son da, dünyamızda var olan ve bizlere sayısız faydalar sağlayan farklılık ve çeşitlilik dengesini bozacaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Naziler Almanya'sın da yapılmak istenen üstün ırk elde etme arzusu geri dönebilir ve çeşitli insanların oluşturduğu dünyamızda belli oranda tek tip insanların olması muhtemeldir. Bu da dengenin bozulmasında önemli bir etkidir. Bugün yapılan klonlama işlemi büyük çapta olmadığından türlerin değişimi, dengenin bozulması konusunda etken olmadığından bir problem teşkil etmemektedir. Ancak klonlamanın boyutları genişledikçe, sayılar arttıkça var olan bu dengeyi tehdit etmesi kaçınılmazdır.

Bilim ve teknolojik gelişmelerin çevre ve insan sağlığı açısından olumlu ya da olumsuz kullanıldığı gibi, politik amaçlarla da kullanıldığı bir gerçektir. Bunun en güzel örneğini, konumuzun temelini teşkil eden klonlama ile de çok yakınlık gösteren geçmişte ki "öjeni" biliminin kullanılmasına insanlık tarihi şahit olmuştur. 20. Yüzyılın ilk yarısında "öjeni" bilimi, özellikle İngiltere, Amerika ve Almanya'da yoğun bir şekilde uygulanmaya çalışılmış ve binlerce insan bu politik emeller uğruna feda edilmiştir. "Öjeni" terimi, yunancada sağlıklı doğum anlamına gelen "eugenes" sözcüğünün karşılığı olarak ilk kez 1883'te, kalıtım ve mükemmel nesil yetiştirme üzerine teoriler geliştirilmiştir.²⁷ Daha geniş anlamda öjeni,

²⁷ Ayşe Nur Köküöz, A.g.m., s. 18.

"İnsan neslinin genetik yapısını ıslah etmeyi amaçlayan yöntemlerin bilimi."²⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bilim sayesinde insanlar sınıf ve ırk ayırımıyla karşı karşıya kalmışlardır. Buna bağlı olarak ta istenmeyen özellikleri dünyaya getirebilecek çiftlerin evlilikleri ya da çocuk yapmaları istenmiyordu. Oysa üstün kabiliyetli insanların evlilikleri ve çokça çocuk yapmaları isteniyordu. Siyasi olarak öjeni ilminin kullanılmasının en çarpıcı örneğini A.B.D.'de 1924'te çıkarılan "Göç kısıtlama Yasası"nda görmekteyiz. Bu yasa, üstün ari ırk kabul edilen Avrupa'nın kuzeyinden gelen göçmenlerin ülkeye girmelerine izin verirken biyolojik olarak alt düzeyde oldukları kabul edilen, istenmeyen kalıtım özelliikle taşıdıklarına inanılan diğer insanların ülkeye girmesine kolay kolay izin vermiyordu. Hatta istenmeyen biyolojik özellikleri taşıyan insanların kısırlaştırılması dahi önerilmişti. Aynı amaç 20. Yüzyılın ilk yarısında Almanya'da görülmüştür. Hatta 1933'de hasta nesilleri doğuştan önleme yasası çıkarıldı. Yasa; doğuştan akıl hastaları, saralı ve şizofren gibi hastaları kısırlaştırmayı öngörüyordu.²⁹ Yine Nazi Almanya'sında Yahudilerden, Çingenerlerden, akıl hastalardan kurtulup ari ırk elde etmek amacı ile binlerce insanın katledilmesi de bu ilmin bir gereği olarak yapılmıştı. İnsan genlerine müdahale edilerek istenen tipte insan elde etmek en büyük amaçtı. Ancak insan genlerinin değiştirilmesinin yol açabileceği olumsuzlukları ya da bir mutlu azınlık elde etmek için pek çok insanı feda etmenin ahlâkî boyutu hiç düşünülmedi.

İşte bugün genetik kopyalamanın bir yakın benzerini geçmiş dünyamız "öjeni bilimi" olarak yaşamış. O günkü olumsuzlukları belki de bugün genetik kopyalama bilimi ile yaşayacağız. Bu tür bir bilimsel gelişmenin çizdiği tablo sadece biyoloji, tıp ve hukuk ile ilişkilendirilmektedir, ancak her bilimin sosyal boyutu olduğu ve insan varlığını muhatap aldığından dolayı, ahlâk ilmi de bu tabloda yerini almalıdır. Böylelikle de genetik biliminin geleceğini yalnızca bilim ve

²⁸ *Bioetik Ansiklopedisi*, ilgili madde.

²⁹ Ayşe Nur Köktüz, *A.g.m.*, s.18.

teknoloji değil, toplumların değer sistemleri de gerekli müdahaleleri yapma fırsatı bulacaktır. Böyle bir birliktelikten çıkacak bilim ve teknoloji her bakımdan insanlarla barışık olacaktır.

İfade edilenlere baktığımızda genetik kopyalama eyleminin amacı insanlığa hizmet olsa da, bu tür çalışmaları ticarî şirketlerin desteklemesi düşündürücüdür. Zira her idealini ekonomik getirisine göre belirleyen zihniyet, böyle bir ilmi gelişmeyi kendi amaçları doğrultusunda kullandığında varılabilecek sonu düşünmek bile istemeyiz. Bu gün tüp bebek alanında yaşanan olumsuzlukların belki de binlercesi yaşanması, kiralık anne den satılık yumurta hücresine, genlere kadar olumsuzlukların kaçınılmaz olması, diğer taraftan aile müessesesini önemli ölçüde sarsması, toplumların kültürel ve ahlâkî değerlerin de kaldırılamayacak oranda değişikliklerle karşı karşıya kalınması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca kopyalama esnasında doğması muhtemel olan özürlü bebeklerin sorumluluğunu kim üstlenecek?

Genetik kopyalama sonucunda en önemli darbeyi, yıkımı dünyamızda önemli sıkıntıları olan aile müessesesi görecektir. Sûni olarak döllenmiş olan bir cenin bu yöntemle dünyaya gözlerini açacak olan çocuğun anne-babası kim olacaktır? Ailesiz olan, kimsesiz çocukların dramına hepimiz şahit olmaktayız. Ayrıca annelik ve babalık duygusunu önemli ölçüde zedeleyecektir. Bu yolla yapılabilecek insan çoğalması, nesillerin devamını engelleyecek, insanların neseplerinin karışmasına ve yok olmasına yol açacaktır. Buna bağlı olarak da bu yolla dünyaya gelen çocuk kime varis olacak, kimlerle evlenemeyecektir? Bunun gibi hukuken birçok problemlerle karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır.

Yine aile müessesesine ve insanlık değerlerine zarar vereceği bir diğer yön de eşeysiz üremedir. Bu yöntem; bir dişi, erkeğe gerek duymadan hamile kalmasına imkân

vermektedir.³⁰ Belki de kopyalama yoluyla üreme, artık kadınların erkeklerden tamamen bağımsız hale gelmelerine imkân verecektir. Belki bu ilk bakışta pek önemli görünmeyebilir. Ancak çaplı ve derinlemesine olaya yaklaşıldığında erkek ve kadının birbirinden ayrılması toplumun temel taşı olan ailenin tamamen dağılmasına yol açabilir. Oysa toplumlar ailelerle vardır ve ailelerle sosyalleşirler. Aile; insana iyinin-kötünün, her türlü değerlerin kazandırıldığı kurumdur. Hepsinden önemlisi insanın ana dilini öğrendiği odak ailedir. Ailenin yıkılması insanlığın yıkılması anlamına gelir. Diğer taraftan önde gelen önemli dinlerin kabulüne göre, ilmi sonuçlardan da anlaşıldığı gibi Allah kâinatta, atomu oluşturan elektron ve proton çiftinden, insan çiftine kadar her şeyi çift yaratmıştır. Bu çift yaratıkların başında da insan gelmektedir. Her çift birbirine bağlı olmakla var olan, yaşanan bu dengenin bozulması kaçınılmaz bir son olacaktır.

Aile yapısı üzerinde meydana gelebilecek diğer bir olumsuzluk da, duygusal değerler ve sevgi bağı ile birbirine bağlı olan eşler arasındaki bağın önemli ölçüde zarar görmesidir. Bugün genetik biliminin geldiği nokta da hangi anne ile baba adayının birleşmesi halinde nasıl bir çocuğun dünyaya gelebileceği tahmin ediliyor. Bu bilgilerle hareket edecek olan adayların, en önemli ölçütü bilimsel veriler olacaktır. Belki de evlilik kararı verilmeden önce bir gen kontrolünden geçmek gereğini duyacaklardır. Bu durumda ailenin temelini oluşturan sevgi ve muhabbet giderek azalacaktır. Bu anlamda da toplum bir kez daha teknolojinin esiri olacaktır. Teknoloji ile insanlık arasında istenen denge bozulacaktır. Bu konuda Boston Üniversitesi Bioethics bilim dalı profesörü John Paris şöyle der: *"Sanki bir arabayı almayı tercih eder gibi şahsi özellikleri arzulararak eş seçmek felakete bir davetiyedir."*³¹

³⁰ Bedir Muhammed Bedir, *a.g.m.*, s. 24.

³¹ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep?*, Time, March 10, 1997, Vol. 149 No. 10.

Diğer bir önemli sakınca da bu tür üremenin kontrol altına alınıp alınmamasından doğacaktır. Nitekim kopyalama eylemi insanların bilgisi olmadan da gerçekleştirilebilir. Çünkü bir hekimin, bir genetik mühendisinin herhangi bir şekilde insandan hücre alması hiçte zor değildir. İnsanların bilgisi olmadan alınan hücre çok farklı amaçlarla kullanılmasına da muhtemeldir. Hücreleri dondurarak gelecekte kopyalama eyleminde kullanılma imkânı vardır. Kopyalamanın aile-eşler çerçevesinde masumca yapılabileceği düşünülebilir. Ancak, eşlerin biri ölümü yada ayrılmaları halinde bu çiftten daha önce alınmış olabilecek hücreler klonlama sayesinde o çifte ait bir çocuk meydana getirilebilir. Bu da olumsuzluklardan bir diğeridir. Bu anlamda hepsinden önemlisi, ölümlerden alınacak bir hücreden o ölünün aynısını tekrar dünyaya getirmektir. Kopyalanacak hücre canlı olmalı, yani ölüden alınacak bir hücre bu işlemde kullanılamaz diye düşünülebilir. Ancak 1970 li yıllarda ilk kez Moskova'da yapılan araştırmalarda ölü bir insanın bütün bedeninin çürüdüğü ancak kuyruk sokumunun bir parçacığı asırlar geçse de hep canlı kaldığı tespit edilmiştir. Zira dini metinlerimizde de "**acbü'z-zeneb** diye adlandırılan bu parçacığın hiç çürümediği ve tekrar dirilişin bu parçacık üzerinden olacağı islâmi metinlerde belirtilmiştir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) "*Bir kemik müstesna, insan vücudunda bulunan her şey muhakkak çürüyecektir. O çürümeyecek olan ise, kuyruk sokumundaki bir kemik parçasıdır. Kıyamet gününde tekrar yaratma o kemik parçasından terkip edilecektir.*"³² buyurdular. İslâm literatüründe "**acbü'z-zeneb**" hakkında pek çok şey söylenmiştir³³. Ancak bugünkü ilmi gelişmeleri de göz önüne alırsak, en derli toplu ve en geçerli bilgiyi Şarani vermektedir. Bu konuda Şarani özetle şunu söylemiştir. "*Asıl olan ve kendisinden vaad'in alındığı zerrede insanın bütün uzuvları bütün şekilleriyle ve temel özellikleri ile*

³² Bkz. Buharı, *Tefsîrû Sure-i Zümer*, 3, VI, 34; *Tefsîrû Sure-i Nebe*, 1, VI, 79; Müslim, *K. Fiten*, 141,143; İbn Hambel, II, 315,322,428,499, III, 28.

³³ Bkz. Alusi, XXII, 173.

planlanan zerre acbu'z-zenebtir."³⁴ Şarani'nin bu ifadelerinden anlaşılın günümüzün genetik ilminin ulaştığı DNA'ların özelliklerinden başka bir şey değildir. Nitekim DNA larda bulunan gen insanın yapısında ki bütün özellikleri (ten, saç, göz rengi ve uzunluk, kısalık gibi) anne-babadan gelen genler vasıtası ile belirlendiği bilinmektedir.

İslâmi kaynaklardan alınan bu bilgiler ışığında insanın bir hücrelerinden o insanın kopyası yapılabileceği sonucuna varmak mümkündür. Bu fazla anlaşılmaz bir olayda değildir. Çünkü, bugün bizler küçük bir çekirdekten büyük bir ağacın meydana geldiğine şahit olmaktayız. Diğer taraftan yukarıda da ifade edildiği gibi bir DNA'da o insanın temel özellikleri mevcut olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bilgilerin ışığında konuya yaklaştığımızda genetik kopyalamanın önemli bir diğer sakıncası da ortaya çıkmaktadır. Hiç çürümeyen, hep canlı kalabilen bir insan hücresinden yıllarca önce ölmüş bir insanın kopyasını elde etmek imkân dahiline girmektedir. Yıllar önce ölmüş önemli şahsiyetlerin kopyalarının yapıldığını düşünmek bile insana ahlâkî ve sosyal bir huzursuzluk verdiği kanaatindeyiz. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi halinde toplumların sosyal, kültürel ahlâkî yapılarında olacak bozukluklar, tahribatlar kapatılmayacak kadar büyük olabilir. Ayrıca bu tür yapılabilecek kopyalamalar, insanın insanlık derecesinden daha aşağı bir dereceye düşmesine neden olur. Nitekim Allah "*İnsanı en güzel surette yarattı.*"³⁵ Tabii yolla yaratılan insanın neslini devam ettirmesinden daha güzel bir yol olabilir mi? Bu eylem tabii çoğalmaya müdahale olmuş olur. Bu da insanın fitratına aykırıdır.

Bir diğer sakınca da, kopyalama yolu ile elde edilecek olan insanın ya da hayvanın taşıyacağı özelliklerin ne olacağıdır. Bu gün her ne kadar fiziken kopyalandığı varlığın aynısıymış gibi görünse de o varlığın ruhu, karakteristik yapısı

³⁴ Bkz. Şarani, *Ebu's-Saadât el-Mubarek el-Cezeri İbnu'l-Esrî, en-Nihaye fi Garibi'l-Hadisi ve'l-Eser*, tlık. Tahir Ahmed ez-Zavi, Tarihsiz, III, 184; Şarani, *el-Yevâkit ve'l-Cevahir*, II, 140.

³⁵ K. Kerim, 95 Tın /4.

da aynı olacak mı? Olacaksa nasıl olacak? İnsanlığa hizmet eden ve edecek insanların asıllarında bulunan her şeyin kopyalarında olacağını kimse temin edemez. Nitekim, doğuştan genler vasıtasıyla getirilen özellikler yanında sonradan çevre, eğitim ve öğretimle kazanılan yeteneklerden kopya varlığın mahrum kalacağı bir gerçektir. Uygun -aynı çevreyi- şartları bulması mümkün olmayan bir dahinin kopyası, bir dahi olması beklenemez. Dahinin kopyası bir ayyaş, bir berduş, bir kötü ahlaklı, bilgisiz, istenmeyen bir kişi olması muhtemeldir. Yeshiva Üniversitesinde Biyoloji ve Kitab-ı Mukaddes Hukuku profesörü olan Rabbi Moshe Tendler şöyle diyor: *"Ben kendi kendime bir Albert Eistein'i dünyaya getirebilirim. Ancak o, bir eşrarkeş, olarak da hayatını sürdürebilir de."*³⁶ Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi kopyalama ile elde edilecek varlık istenen varlığın olması mümkün değildir. Çünkü kopya varlık, asıl varlığın yaşadığı, olgunlaştığı ortamı aynen bulması imkânsızdır. Çünkü zamanı tersine döndürmek imkânsız olduğunu herkes bilmektedir. Olsa olsa en iyi şartlarda kopya varlık, asıl varlığın ancak genetik özelliklerini taşıyabilir. Bu konuda bir anekdota yer vermek istiyorum. Çok güzel ama pek zeki-bilgili olmayan bir bayan, çok çirkin fakat çok dahi-zeki bir erkeğe *"gel evlenelim bizden doğan çocuk çok güzel ve çok zeki olur"*. Dahi erkek de dahiyane bir karşılık verir, *"Ya bunun tersi olursa ne yaparız?"* Bizde insanlık olarak kopyalama eyleminde bu konuyu belki de defalarca sorgulamalıyız.

İnsanlığa hizmet edecek olan her girişimi desteklemek her aklı selimin görevidir. Genetik kopyalamada eğer insana zarardan çok fayda getirecekse mutlaka desteklenmelidir. Ancak yukarıda ifade edilen ve muhtemel diğer sakıncalara olumlu cevaplar bulmak gerekir.

Makalemizi başından beri genelde bilim ve teknolojinin, özelde ise genetik biliminin insanlığa daha iyi bir gelecek vermek gayesi ile var olduğunu ve bunu gerçekleştirirken pek

³⁶ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep?*, Time, March 10, 1997, Vol. 149 No. 10.

çok olumsuzlukları da beraberinde getirdiğini ve olumsuzlukların en önemli sebebinin de bilim ve teknolojinin değerler alanından uzak olarak geliştirilmesi olduğunu ifade ettik. Genetik biliminin en önemli hizmet amacı hastaliksız, istenen en iyi ve en güzel bir yaşamı insanlığa sunmaktır. Genetik bilimi ve insan genomu projesi sayesinde istenen tipte ve hastaliksız insan dünyaya getirmek belki de mümkün olabilecektir.

Bu noktada neyin hastalık, neyin sağlık, neyin istenen, neyin istenmeyen özellikler olduğunu da sorgulamak gerekir. Hastalık kavramının anlamını tartışan, genel olarak literatürlerde iki temel uzlaşamayan nokta vardır. Uzlaşma sağlanamayan noktalardan biri hastalığın belirlenmesinde rol oynayan kavramlar diğeri ise hastalığın belirlenmesinde ki normal resmi ilkelerdir. Bu uzlaşamayan noktaların sonucu, örneğin pek çok hekim ve halk sağlığı uzmanı tansiyon rakamları hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Örneğin Amerikalı hekimler tansiyonun yükselme eğiliminin hastalık sayılabileceğini kabul ederken, Alman hekimleri hem yükselmesini hem de düşmesini hastalık kabul ederler. Aynı şekilde bazılarınca fazla mütevazılık ve hoşgörü, fazla kilolu olmak, kolesterol seviyesinin kabul edilen den yüksek olması gibi şeyler hastalık kabul edilebilir. Nitekim A. L. Caplan'ın da ifade ettiği gibi ³⁷ sağlıkla ilgili olarak neyin genel kabulde istendiği konusunda bir birlik uzlaşması yoktur. Sağlık, hastalık, normallik ve anormallik kavramlarının alanı yada uygulanışı hakkında farklı farklı değerlendirme vardır. Örneğin bir çocuktaki kısa boyluluğun tedavisinin gerekli olup olmadığı hakkında belli bir ortak görüş oluşmamıştır.

İnsan kalıtım alanında hastalık ve sağlık kavramları için yeni yeni bilgilere ihtiyaç vardır. Diğer taraftan anormal kabul edilen geri zekânlık, çok uzun bir burun, sivilceli bir yüz gibi

³⁷ Arthur L. Caplan, *If Gene Therapy is the Cure, What is the Disease?*, G. Ains and S. Elias, eds, Gene Mapping, Oxford University, press, 1992, pp. 129-141; http://www.sciam.com/explorations/1998/072798_clone/index.html.

özelliklerden uzak bir hayat istenebilir. Hatta bugün cerrahi müdahalelerle yapılan dış görünüşteki değişiklikler genelde güzel ve iyi olma amacıyla yapılıyor. Ancak konuya ahlâk felsefesi açısından bakıldığında üstün zekâlılık ta, aynen geri zekâlılık gibi anormal bir durumdur. Ancak üstün zekâlılığa olumlu değer yüklenirken geri zekâlılığa olumsuz değer yüklenmektedir. Oysa her sıra dışı olan özelliğe olumsuz değer yüklenmemeli, yükleniyorsa neye göre durum sonuçlandırılıyor? Daha somut bir örnekle, estetik cerrahi müdahaleyle birey istediği ve çok iyi ve güzel kabul ettiği fiziki görünümüne girebiliyor. Uzun burnunu istemiyorsa onu küçültebiliyor. Belki yarın insan genomu projesi ile dünyaya gelecek çocuğunu, anne-baba kendisinin istediği, güzel kabul ettiği görünümüne sokabilecek. Bu onun için olumlu olabilir. Ancak doğacak çocuk belki de anne-babasının seçtiği özelliklerini beğenmeyecek ve ahlâkî bulmayacaktır. Hatta bunu hürriyetinin kısıtlanması olarak kabul edecektir. Yakalanılan ölümcül bir hastalıktan kurtulması bilimsel olarak imkânsız olan acılar içinde kıvranan bir insanın kendisinin ölümünü talep etmesi olan, ötenaziye izin vermeyen insanlık, doğacak olan bir çocuğun sahip olacağı olumlu olumsuz özelliklerin, anne-babası dahi olsa bile, başkası tarafından tespit edilmesi, ne kadar insani olur? Neye göre ve nasıl iyi - kötü belirlenecek? Bu ne kadar ahlâkî olur? Başka bir örnek verecek olursak, şayet kopyalama, bir kaç yüzyıl önce gerçekleştirilebilseydi, o dönemlerde fiziki bakımdan en güzel ve tercih edilen tipler geniş omuzlu, iri yapılı erkekler, geniş kalçalı kadınlardan kopyalar üretilecek, dünün iyi, güzel kabul edilen tipi, bugün ise hiçte tercih edilmiyor. Bugünün değer yargıları değişmiş tam tersi olmuştur. Belki yüzyıllar önce klonlama insanlarda gerçekleştirilebilseydi bugün zayıf ya da bugünün değerlendirmesine göre normal insanlar olmayacaktı. Bu anlamda da kopyalama eylemi kültürel değerlerin oluşumunda etkili olacaktır. Geçmişte sağlıklı olmanın şartlarının başında dün iri yapılı zayıf olmamak gelirken, bugün ise tam aksi olan ince yapılı ve zayıf olmak gelmektedir. Bu değişen bir değer yargısıdır.

Bazı bilim adamları tarafından insan kopyalamanın bu günlerde başarılp başarılmadığı tartışılrsa da yakın bir gelecekte mümkün olabileceğini ileri sürmektedirler. Bunun önündeki engellerden en önemlisi tıp, fen, biyolojik, bilimsel olmaktan çok ahlâki, kültürel ve sosyal engel olduğu bir gerçektir. Bu eyleme muhatap olacak olan insan, en önemli ölçü olmalıdır. Bu anlamda Birleşmiş Milletlerin telefon aracılığı ile ırk, din, dil ayırımı yapmadan 1500 kişi üzerinde uyguladığı bir ankette "*Kendinin kopyalanmasını ister misin?*" sorusuna %7 evet %91 hayır ; "*Bu tür deneylerin-bilimsel çalışmaların- değerlere aykırı olduğunu düşünüyor musunuz?*" sorusuna %74 evet; %19 hayır; "*Kopyalama için bir takım kanuni kurallar-ahlâki yasaklar-gerekli mi?*" sorusuna %55 evet; %29 hayır cevabını vermiştir.³⁸ Bu ankette dünya insanının kopyalamaya yaklaşımı olumsuz bir tutum içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâm dini ışığı altında kısaca kopyalamaya yaklaştığımız zaman, kopyalamayı çağrıştıran bazı dini ifadeler bulmamız mümkündür.

Hız. Adem'in topraktan yaratılmış olması; Hız. Havva'nın Hız. Adem den yaratılmış olması;³⁹ Hız. İsa'nın Babası yaratılmış olması;⁴⁰ Hız. Yahya ve Hız. İshak'in doğurganlık dönemi çoktan geçmiş olan kadınlardan dünyaya gelmesi,⁴¹ kopyalamayı çağrıştıracaktır. Örneğin; genel bir kabule göre Hız. Havva'nın Hız. Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olması bir kopyalama sayılabilir mi? Bu anlamda kopyalama sayılabilse de bunun yapıcısının Allah olması hasebiyle insan için geçerli olabileceğini söylemek hayli zordur. Nitekim insan neslinin tabii yolla çoğalmasını engellemek dinen sapıklık sayılmıştır. "*Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesin olarak onlara emredeceğim de*

³⁸ Hasan Ali Deha, *el-İstinsâh abesi bi süneni'llah, el-Müctemia*, 1-7/4/1997, No:1244, s.29.

³⁹ K.K. 30 Rum 20-21.

⁴⁰ K:K 3 Al-imran / 59.

⁴¹ K:K 3 Al-imran / 39-40.

hayvanların kulaklarını yaracaklar, şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yaratıklarını değiştirecekler (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytani dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.”⁴² buyrulmaktadır. Diğer taraftan, “Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık.”⁴³; “İbret alınız diye her şeyi çift çift yaratmışızdır.”⁴⁴; “Sizi çit çift yarattık.”⁴⁵ ayetleri ile Allah Teala her şeyi çift yarattığını ifade etmiştir. Bu gün ilimler sadece insan ya da hayvanlar değil bütün varlıkların erkek ve dişi ya da farklı cinsten oluştuklarını ortaya koymuştur. Örneğin bir atom artı ve eksi elektronlardan oluşması gibi, bütün hayat bu düzen üzere kurulmuştur.

Bu anlamda kopyalama kâinattaki bu çeşitliliği bozduğu ya da bozacağı açıktır. Kâinatta bulunan bu çeşitlilik hayatımızı pek çok yönden kolaylaştırmaktadır. Bu çeşitliliğin yok olması ya da azalması durumunda hayatımızda bir takım zorlukların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

İslâm dini başta olmak üzere pek çok din, ve Birleşmiş Milletler, insanlık için beş temel esasın korunmasının zorunlu olduğunu kabul eder. Bu temel esaslar; akıl, nefis, nesil, din ve maldır. Bu beş temel hakkın korunması kaçınılmazdır. Zira hiç bir zamanda ve mekânda hiçbir toplum bu beş temel esasa sahip olmadıkça yaşayamaz. Bunların herhangi birinin ihlali hayatın normal akışını bozacaktır. Kopyalama konusu insanın nefsi, nesli akli ve varlığı ile ilgili olduğundan bunların değiştirilmesi, bunlara müdahale anlamındadır. Bu da hayatın normal akışını değiştirecektir. Bu anlamda alemde var olan düzenin-dengenin kopyalama girişimiyle bozulacağı düşüncesiyle, insan kopyalamanın haram olduğu düşünülmüş, sadece çok zaruri durumlarda, çocuğu olmayan aileler için kullanılabileceğini belirtmiştir.⁴⁶ Diğer taraftan Notre Dame

⁴² K.K. 4 Nisa / 119.

⁴³ K.K. 49 Hucurat / 13.

⁴⁴ K.K. 51 Zariyat / 49.

⁴⁵ K.K. 78 Nebe / 8.

⁴⁶ Bedir Muhammed Bedir, *a.g.m.*, el-Mücdemia, 7.4.1997, No:1244, s. 23.

Üniversitesi Hıristiyan ahlâk bilim dalı profesörü olan Richard McCormick *"Bir insanoglunun klonlanmasının ahlâken makul bir mantığın olması düşünülemez."*⁴⁷ diyerek bu olaya gerek dini gerekse ahlâki açıdan olumsuzluğunu belirtmiştir. Dini ve ahlâki açıdan özellikle insanın klonlanmasına olumlu olarak bakılmamasından dinin, ahlâkın ilmi gelişmelere olumsuz yaklaşıyor sonucu çıkarılmamalı. Aksine özellikle İslâm, insanlığın hizmetine olan ilme destek vermiş ve teşvik etmiş hatta alimin kaleminden boşalan mürekkebi, şehitlerin kanından daha değerli kabul etmiştir.

İslâm; ilme, ilmi gelişmelere tamamen açıktır. Hatta ilmi gelişmeleri dini bir emir olarak kabul eder. Bu bağlamda İslâm dini ile bilimin hiçbir çatışması yoktur. Ancak ilmin; iman, ahlâk ve insanlık hizmetinde olması şarttır. İlmî yönlendirecek ilkeler olmalıdır. Hz. Süleyman (a.s)'ın ilminin insanlığın hizmetinde kalması⁴⁸ buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. İslâm, ilmi araştırmaların kâinat, hayvanla insanın sırlarını keşfetmesi için insana büyük bir kapı açmış olduğunu ifade etmiştir. *"O, göklerde ve yerde ne varsa hepsine boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen topluluklar için birtakım ibretler vardır."*⁴⁹ Bu anlamda insanı düşünmeye ve araştırma yapmaya sevk eden pek çok dini emirler vardır. İnsan aklını, yeteneğini alabildiğince kullanma yetkisi vardır. Bunun tek şartı ve sınırı insanlığa zararlı olmamasıdır. Nitekim bir hadiste *"İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olanıdır."*⁵⁰ ifade edilmesi, bunu göstermektedir. Hatta bu bir dini bir metin olmasına rağmen İslâm dini, sadece kendi taraftarlarına faydalı olmasını yeterli görmeyip ümmet anlayışının dışına çıkıp, bütün insanlığa faydalı olması şartını getirmiştir.

⁴⁷ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep?*, Time, March 10, 1997, Vol. 149 No: 10; <http://.time.com>

⁴⁸ K.K. , 27 Neml / 38-40.

⁴⁹ K.K. , 45 Casiye / 13. Bu anlamda ayrıca bkz. 51 Zariyat / 21; 29 Ankebut / 20.

⁵⁰ Suyuti, *Camiu's-Sağır*, Mısır Tarihsiz, II,9; Muttaki el-Hindi, *Kenzu'l-Ummal*, Beyrut 1989, XV, 777, (h. No: 43065).

Genetik mühendisliğinin bir bilim dalı olan genetik kopyalamanın ulaştığı nokta hiç şüphesiz Allah'ın bilgisi dahilindedir. "...O kullarının önceden yaptıklarını ve yapmakta olduklarını (yapacaklarını da) bilir. (Ona hiç bir şey gizli kalmaz)"⁵¹ ayeti bunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle de bu gün insanoğlunun ulaştığı ilmi keşifleri de Allah bilmektedir ve buna da izin vermiştir. Ancak bu izin insan hür iradesini kullanması anlamındadır. Yoksa rıza gösterdiği, doğru olduğu anlamında algılayamayız. Nitekim bazı ayetlerde⁵² insanların eylemleri insanlara zarar verse de o eylemlerden insanlar ibret alsınlar diye izin verilmekte olduğu belirtilmiştir.

Diğer taraftan her ne kadar bazıları tarafından genetik klonlama bir yaratma olarak nitelendiriliyorsa da bu bir yaratma olmadığı gibi yaratmaya da bir müdahale de değildir. Nitekim bir ayet-i celilede "... Onların hepsi bir araya toplansalar da bir sinek dahi yapamazlar."⁵³ buyrulurak yaratmanın insanlar için imkânsızlığı belirtiliyor. Varlıklar üç yolla varlık sahasına gelebilirler. Bunlar da ibda, yaratma ve icat yollarıdır. Özet olarak "**İbda**"; "...Biz yeri ve gökleri ibda ettik..."⁵⁴ ayetinde ifade edildiği gibi, hiç bir örneği, plan projesi, eşi benzeri ve hiç bir hammaddesi olmaksızın varlığın var olması gibi, İslam inancındaki alemin yok iken var edildiği gibi eylemlere denir. "**Yaratma**"; "...Biz Ademi balçaktan yarattık... Cınleri dumansız ateşten yarattık."⁵⁵ hammaddesi olup, örneği, eşi benzeri olmadan taklit olmadan varlığın var olması gibi eylemlere denir. "**İcât**"; Hammaddesi olan, eşi benzeri, planı projesi olarak bir varlığın var olması gibi eylemlere denir. Telefonun, bir ilacın, bir aracın icat edilmesi gibi. İşte genetik kopyalama da ancak bir icat bağlamında bir keşif sayılabilir. Çünkü var olan bir canlıdan alınan hammaddeden yine o varlığın fiziken aynısı elde ediliyor. Yoksa bugüne dek insan yokluktan hiç bir şey meydana getirememiştir. Bir enerji

⁵¹ K.K. 2 Bakara / 255.

⁵² K.K. 30 Rum / 41; 42 Şura / 30.

⁵³ K.K. 22 Hac / 73.

⁵⁴ K.K. 2 Bakara / 117; 6 Enam / 101.

⁵⁵ K.K. 35 Rahman / 14-15; 23 Mu'minin / 12; 38 Sad / 71.

dalgası ya da bir maddecik var edilmemiştir. Genetik klonlamaya bu anlamda yaklaşırsa daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Önemli olan ateşin bulunmasından beri bütün bilimsel gelişmeler, yönlendirilmeye çalışıldığı gibi bu tür yeniliklerin insanlığın istifadesine sunulur olmasındır. Nitekim yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, İslâm, ilmî gelişmelere insanlığın hizmetine olduğu sürece, pek çok esneklikler bünyesinde barındırmıştır. İlme esnek bakan İslâm ile müspet ilimlerin sonuçları ve uygulanması arasında bazen uyumsuzluklar olabilmektedir. Örneğin, müspet ilim genelde; ölüm hakkı, çocuk aldırma gibi uygulamalarda değerler alanından soyutlanmış bir tarzda, insana araç olarak yaklaşmaktadır. İnsanın bir hastalığa yakalanması ölümü gerektirebilir. Her şey ilmin gerektirdiği şekliyle sürdürülmek istenir. Oysa din konuya farklı yaklaşır. Dine göre hayatın sahibi ve hayata son verecek Allah tır. Bilimsel olarak ölümü pek yakında kaçınılmaz olan bir hastanın ötenazi istemesine normal bakılabilirken, din bunu kabul etmez. Din ve değerler toplamı hatta sosyal bilim, ölümü tabii bir hadise olarak görmenin yanında sosyal, ahlâki ve dini bir olay olarak ta görür. Genetik kopyalamaya da bu anlamda yaklaşmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Aksi halde her şeyi bir araç olarak gören anlayış, şu anda dünyamızın en büyük sıkıntılarından olan kimyasal kirlenme, biyolojik, nükleer silahlar ile insanlığı karşı karşıya bırakmıştır. Her yıl verilen Nobel ödüllerinin verilmesine neden olan Alfret Nobel'in dinamiti keşfetmesiyle neden olduğu zararın bir nevi kefareti durumunda olması bunun en güzel örneğidir.

Bu tür olumsuzluklardan kaçınabilmek için ilimler, sosyal ve ahlâki değerler göz önünde bulundurularak geliştirilmelidir. Bu tür çalışmaların kanunî yasaklarla engellenmesi de doğru, yeterli ve isabetli olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim tüm dünya devletleri kopyalamayı hukuken yasaklasalar da (nitekim pek çok ülke bunu

yasaklamıştır.⁵⁶⁾ bazı insanların bu işi kıyıda köşede sürdürmeleri kuvvetle muhtemeldir. Farklı adlar altında bu işin ilmi ya da ticareti yapılabilecektir. A.B.D. başkanı Bill Clinton insan kopyalama araştırmalarının kontrol altına alınmasının gerekli olduğunu belirterek bu tür çalışmaların federal kaynaklardan desteklenmesini yasaklamıştır⁵⁷. Ancak bununla birlikte, Pennsylvania Üniversitesi Bioethic Merkezi Başkanı Prof. Dr. Arthur Caplan'a göre, dünya yedi yıl sonra ilk küçük bebek kopyası ile sarsılacaktır.⁵⁸ Eğer bu doğru ise bu gün bu alandaki çalışmalar gizlice devam etmektedir. Bunun engellenmesinin en önemli yolu ahlâken sakıncaları bütün insanlığa benimsetilmeli, bunun yolunun da her ilim dah sosyal ilimlerle, ahlâk ilmiyle ilişkilendirilerek öğretimi yapılmalı. Örneğin genetik alanında çalışanlar sosyal bilimlerle, ahlâkla, değerler alanıyla ne kadar bilgi sahibidirler? Bu gün fen bilimleri ya da sağlık bilimleri öğretimi yapan fakültelerde sosyal, ahlâki bilgi ne kadar verilmektedir? İnsanı hatta her canlıyı ilgilendiren; başka bir ifadeyle uzaktan yakından insanın ve insanlık duygusunun alakalı olduğu her alanda sosyal ilim, ahlâki değerler verilmelidir. Aksi halde bu tür olumsuzlukları çözmek mümkün olmayacaktır. Doli'yi kopyalayan İskoçyalı bilim adamları, klonlamayı başarana dek gizli olarak çalışmışlardır. Acaba o ekip bu çalışmalarını ahlâki değerlerle hiç ilişkilendirdiler mi? Hatta ilişkilendirme gereğini duydular mı? Yine Arthur Caplan; yeni teknolojilerin insan ve değer alanına yaptıkları müdahaleleri şiddetli bir dille eleştirmektedir. Eleştirilerinin odak noktasını Caplan, gen mühendisliği gibi biyotıp uygulamalarının yarattığı ya da yaratabileceği etik ve politik sorunlara ışık tutulmasının gerekliliğini vurguluyor. Bunun da tek yolunun sağlık, hastalık ve normalik kavramlarının sorgulanmasının olduğunu

⁵⁶ Callahan and Mahowald, *Ethics of Cloning*, <http://www.time.com/cloning>.

⁵⁷ Cloning Technique, *Scientific American*, <http://www.sciam.com/explorations/1998/072798/clone/index.html>

⁵⁸ Jeffrey Kluger, *Will We Follow the Sheep?*, *Time*, March 10, 1997, Vol. 149 No.10.

söylüyor.⁵⁹ Yani genetik mühendisliğinin sunacağı sonuçların değeri belirlenmeli. Bu belirleme de, insanlığın -toplumların değer kavramları ile olmalıdır.

Cevaplandırılması ve Tartışılması Gerekenlerden Bazıları:

-Genetik kopyalama konusunda kamu oyu yeterince aydınlatılmış mıdır? Bilim adamları konu ile ilgili yeterli bilgi vermeli. Aksi halde herkes kendine göre bir takım yorumlar yapmak zorunda kalacaktır.

-İnsanın kopyalanması halinde ruhu olacak mı? Ruhun kopyalanabileceğini sanmıyorum. Ancak, muhakkak kopya varlığın bir ruhu olacaktır. Nebati, hayvani ya da insani ruhu olabilir. Çünkü ruhsuz insan ya da canlı olmaz. Fakat kopya varlık asıl varlığın ruhunun kopyasını ya da bizzat aynı ruhu taşıyabileceğini sanmıyorum.

İnsan klonlanması halinde ciddi anlamda kimlik problemi doğacaktır. Bu nasıl aşılacaktır?

-İnsan klonlamanın amaçları ve kullanım alanları net olarak ortaya konulabilir mi?

⁵⁹ Arthur L.Caplan, *If Gene Therapy Is the Cure, What Is the Disease?*, <http://www.med.upenn.edu/bioethic/genethic.html>